

NA-37

Sauvo megyei múzeum
néprajzi adattár

NA-37

Gyűjtő: Lakos János

Gyűjtés ideje 1957

Tartalom ; leírás

10 lap , 1 térkép

Folioszám: 5000

Szám: XXXIII.

Iratgyűjtő

**MSZ 5617
PAPIRIPARI VÁLLALAT**

KISKUNHALASI GYÁRA

Seltárosok

Elvezetés: 02 [redacted] egysejtű ltr. 39 tétel alatt.

Som község monográfiája.

A kaposvár - siófoki vasútvonal mentén fekvő magyar kisközség. Házainak száma: 183, lakóinak száma 897.

A helység eredetileg nem a mostani helyén feküdt, hanem a mostani helyétől délre, mintegy 2 km-re, egy völgy mellett húzódó szelíd domboldalon. A völgyet beráncs domb tetején lehetett valami bástya sorsú építmény, vagy Templom, melynek alapvonalai s elpusztult falainak kövei ma is láthatók. Ezt a határsért Pusztá-nak nevezi a nép, ahol sok tör. melék, cserép, omlatag kövek, házi eszközök kerülnek elő a földről, bizonyítván, hogy itt valamikor település volt. Az aróban a viscontapságos időkben elpusztult, megsemmisült.

Tény az, hogy az a hely fekvésénél, természeti adottságainál fogva előnyös volt a településre. Vadval tele erdő, védelmet biztosító fennsík ingovány, a felette emelkedő magaslat, kedvező volta mellett az árpádi mondában neszplő föld, víz, fő jönnövére tette alkalmassá az ember számára. És hogy az emberi településre a vidék jól megfelelt, bizonyítják az e vidéken található avar erődök is, melyek közeil a legépebben megmaradt avarkori földerődítmény a település helyétől 4 km-re Nyíri község eszéjében látható.

Ezek a földerődök is azt bizonyítják, hogy a vidék jó volt a településre, — bár az avark helyhez nem kötött életmódban kalandoró nomádok voltak, — de mégis be-tenderkedtek a föld védelmére, hogy azt megvédhessék esetleges támadásokkal szemben.

A honfoglaláskor idejövő magyarok tehát már régebbi település nyomait találta ezen a helyen, hamarosan kézen lehetett nekik is a választás, letelepedtek, leverték sátrukat, hajlékot építettek maguknak.

Gondolható azért, hogy a községnek első helyen való települése a honfoglalás befejezésekor megtörtént, így, hogy II. Endre királyunk 1229-ben kelt okmányában Som-ot már említi.

(Földvár: Adalérok I. 136 l.)

De még egy régebbi östelepülésnél is nyoma van ezen a helyen. Ugyanis az előbb említett domb, melynek tetején a templom állhatott, — oldalában egy barlang van, s ebben a barlangban az ősembernek neolitik — korabeli kőbaltáit, kőeszközeit, darabjait találta sok csont és hamuszkák mellett. Tehát a község létesülésénél eredeti helyét már a kőkorszakbeli ősember is lakóhelyül választotta magának, s ez a hely, elhagyott kőkorszakmainak bő lakóhelye volt. Községünkben kőbalták több példány ismeretes bennük.

A község további életéről aratan nem sokat tudhatunk. Arany János említi a „Pármán lovag” c. balladájában a nevet, amikor is a lovag 3 kiütött fogáért 3 falu lett a fíjdalomdíj: Som, Somogy, Pósa.

Valószínű, hogy a török uralom idején pusztult el, így tartja a hagyomány is. A telepés helynek, falunak, városnak e korban való elpusztulása nem volt ritkaság. (Földvár: Adalérok 135 l.)

A török pogány módon istotta, pusztította az általa meghódított föld lakosságát. Elvisehette adókkal zsarolta, amelyeket a nép teljesíteni nem tudott. Tudjuk, hogy 47 féle adót vetett ki és ha a nép nem bírta teljesíteni a követelést, vagy elhajtotta a lakosságát, vagy pedig ezt a sorsot elkerülve idejében elmenekült, vagy máshova költözött. A kegyetlen megtorló bossú arában minden esetben a lakóhely elpusztítása, felégetése volt.

Ez a sors teljesedett be Som ősi települési helyén is. Ezt tartja a hagyomány is, s fennmaradt általa az is, hogy az elmenekülő előbb lement a templom hátsóajtait, s a közele ingoványba dobták, hogy mentve legyen legalább a fontogatók élől. A munda szerint a lakosság a közele ingoványos rétebe menekült, melynek közepe táján egy halom ma is látható. Azt emelte ezt a lakosság, hogy kiláthasson az útra, s ha veszély fenyegetett, jelt adott a menekülésre.

Községünk életében nem maradt más a török világból, mint az emlékezet, mely egy sötét történet még, egy rét-dűlő nevében: „Karaköma”, ami fekete nádat, fekete nádat jelentene. Török sónak érődik egy másik dűlő neve „Forsdab” is,

am az Egyetem véleménye szerint sem "Harakóna", sem Hosszabé, sem pedig a romszédos Nagyberény egyik részének a neve: "Dzsindzsa" - nem török eredetű név. Bizonyos ugyan, hogy a török hódoltság korából maradt meg, de mivel a török megszálló katonasága az őtári birtadalom mindegyféle fajjára és anyanyelvű népségére állt, nem tudható most már, hogy mely idioma maradt meg ereksben a savaarban.

Nincs semmi adatunk arra, hogy mikor épülhetett meg községünk a mostani helyén, de bizonyára beérseleb-
időskor jöttével a néthetgetett nép ösoreverődött és új hely-
sége megalapozásával polgárisasult. Hogy er mikor követ-
kerett be, egyáltalán nem tudható, mint ahogy az se,
hogy mikor, s hogyan pusztult el a község. Valószínű
Szigetvár eleste (1566 ix. 8.) után, amikor fektelen volt a
földön a basár és béger hatalma és garázdálkodása, s min-
dense rászabadított lett a portyázó katonák rabló szenvedélye,
ekkor pusztulhatott el Som is.

Települése pedig még az 1500-as évek vége felé történelhetett
meg, amikor már szelidült és rendszerödött a helyzet.

1823. évben (sept. 11.-én kelt levélben gróf Witracy Mikály
fődesis elött, a juttatott templomhely sükk volta miatt panas-
kodnak a gróf "mindenkor hív és engedelmes" somi jobbágyai,
s a levélben egy helyen er áll: — és eren neverett hely
mestereknek 1600. estendő tájjaán rakhattatott ebből el".

úgy, hogy mindent figyelembe véve, az ismét történelmi hely-
zet, meg a ferdé ideret nyoman is, — az 1500-as évek II. fe-
lében epuntult falu nem sokára, de még a 17. század elött a
mostani helyén újjáépült. Ennek tudunk a mai község kelet-
keréséről.

Dr Csánki Derső Somogy vm.-ról 1914-ben készült monog-
ráfiájában erl isja Somsól: "A kaposvár - síófői vasútvonal
mentén fekvő magyar község. Házainak száma 161, lakóinak
száma 872, akik közeil 270 római katolikus, 596 református
vallási. Postaia helyben van, távosiia és vasútdallomása Som-
Nagyberény. A Pibold nemreiség és birtoka, amelyet az e
nemreiségből származó Szorma és Pibold 1231 után szerettek.
Az 1294. évi ontály alkalmával Szorma és fia: Zere és Damer

nyesték ontályrésül, az elpusztult Kapuséval együtt. 1536-ban Héderovri István volt a földesura.

Az 1571-72. évi török kincstári adólajstromban 21, az 1582. évben 24 házzal van felsőve. Egy 1703 tájáról való összeírás szerint Vicray Adam birtoka volt. 1715-ben 10 háztartást tartáltak benne, s ekkor Nagybeseny és Pesse pusztákkal együtt a Vicray családé. 1726-ban báró Apponyi Lászlónak és 1733-ban Henessey Istvánnak is volt itt birtoka. 1766-ban gróf Vicray József özvegye Ebesegényi Ester, 1776-tól is a Vicray család volt a földesura.

A községben rim kőből és téf templom a XIX. században épült. A községhez tartozik Darány pusztája is, mely a köréprótban falu volt. Az 1437-1495. évekbeli várnai tölve adatainak. Helyesztelő Szt. János tiszteletére emelt templomát 1455-ben említik az oklevelek.

Felszín.

A község felső része dombos. A legmagasabb domb az a falu nyugati részén húzódnaak északi-déli irányban, melyet Nyim és Pá-bony meggyes községekkel határolnak. Három domb, vagy amint itt nevezik, három hegyomlót tartozik ehhez, melyet Három-hegynek neveznek. A legmagasabb a falu nyugati határára, melynek egy része erdő, más része legelő és szántó. A körépró és belső hegyek területét szőlővel, gyümölcsfákkal ültették be, a szántásra alkalmas területeken gabonát termelnek. A domb sorból kelet felé elapadó hegyhátak, völgyek nyílnak, melyek a legalacsonyabb részre, a Híróppány völgyéig húzódnak. Ereken a hegyhátakon és völgyekben folyik a földművelés, mely a falu népének fő foglalkozása. Négy völgy nyílik így: a legészakibb az első, melyet egy betyár nevével — azit itt akasztottak föl, — Pokor Istvánnak neveznek. A második völgy: Gyümölcsényes. E két völgy körüli dombon, mely a Híróppányig lenyúlik és a Gyümölcsényes nevű völgyben épült a falu. A harmadik völgy a Vizmosás, negyedik a Puszták, ahol valamikor a falu volt. A Híróppánytól keletre eső terület az úgynevezett Örmö-hegy, ahol valamikor szőlő volt, ma a falunak egy része fekszik itt, az első világháború után kiszított, házkölyökben. Ez utcaész-

től keletre a besényi határra déli domb hurokát észak-déli irányban, mely alkalmas a megművelésre.

Időjárás.

Időjárásról vonatkozó rendszeres megfigyelés nincs. Tapasztalatom az, hogy kevesebb esőt kapunk, mint a tőlünk nyugatra v. délre fekvő területek. Mi már a Hőrség éghajlati viszonyaihoz vagyunk közel, azért van kevesebb esőnk, bár a nép azt mondja, elűveja a Balaton, valóban sokszor úgy is van, hogy Siófokon esik, nálunk nem.

Vízjárás.

A környék vizeit a Hiskoppány patak gyűjti össze és nállítja a Sióba. A felsőin leírásánál felsorolt völgyek mind-egyikében van forrás, illetőleg vízlevezető árok. A források közül csak a Pustán eredő állandó jellegű; a többi csak tavaszal és nagyobb esőzés idején állandó, nyáron kiszáradnak. A Pustán eredő árok gyakran évekre elapad, csak hosszabb esőzés idején fakadnak fel a források, ilyenkor a közleredést is veszélyessé teszik. A vízmosás inkább csak a dombokról lefolyó esővizet, hőveket vezet a Hiskoppányba. A Pustán eredő állandó forrást már a felmérés előtt felhasználták öntözésre. Különösen az 1943. évi tagosítás után, mikor ez a víz egy gardaé lett. Könnyűkeszti növényzet, különösen paprikát termelnek sokat. A Termelő Szövetkezet megalakulása után a paprikán kívül paradicsomot, káposztát termelnek még eredményesen.

A Hiskoppány völgyében jó néma terem. A régi világban nagyon sokszor megtörtént, hogy a víz elöntötte a réteket; a néma síros lett, vagy el is velle a víz. A Hiskoppány tisztogatósdával, ártórásiával nem jutottak el soha a falúig, csak a felettünk elterülő nagybistokos rétjéig. Államunk az 1954. évi költségvetésben 2 m. mély, felül 6 méter széles ártót húratott, mely biztosan elég nagy a felesleges víz levezetésére.

Falunk kútjainak átlagos mélysége 14-15 méter, vízösszegük egy és fél - két méter. Ivásra alkalmasak, de mosásra nem mindegyik, sok bennük a kemény víz. A vízvezetés kevesen

hajókarral történik, csak a gyümölcséngyese körös kéit gemes.
 A kútak nagyobb része nyitott, fedő nélküli. Vannak egyszerű
 fedővel ellátottak, de vannak négy arlapon álló, alul deszka,
 oldalán rácsosított, cseréppel fedett telők is. Általában a hármak
 utcafeleli részénél állnak a kútakat, így a trágyatelephes nem
 esik köré.

Növénytakaró.

Természetes növénytakarója az erdő, melyet fűves tiszások,
 patakegyek völgyében rétek öveznek. Ma az erdőnek csak kis
 töredéke van meg, mindössze 120 kh. A kitermelt mennyiség
 a helyi szükségletet sem fedezi. A régi időkben a lombos erdő
 minden fája díszlett, ma legtöbbször az akác, kevés cser, fenyő, nyil.
 Fenyőnk nincs. Az utóbbi években új erdő telepítése folyik.
 Sokba a tapasztalásföldekbe, melyeknek mántóföldi megművelé-
 lése nehéz, facsemete kerül. Ezen az úton, valamint a legelő
 fásításával 13 kh.-dal gyarapodott erdőterületünk, főleg a-
 kác, de próbálkoznak fenyővel is. Nagyszámú állandó vadunk
 nincs, a szomszédos erdőkbeől jönnek át néha marvasok, őzek.
 Állandó vadunk a nyúl, róka, ürge; ritkábban: hörcsög,
 bors, mezei, nyest.

A talaj.

A korség jelleprtes talaja a lész v. sárgaföld, mely a régi
 útar mentén 4-5 m. mélységben is látható. Van határunk-
 nak mások talajfélesége is: az aqyag, ez az u.n. páskomi
 részen van. Kötölkék, de nem nehezen művelhető ez sem. Mi-
 nőség tekintetében a határ egyes részeinek talaja közt nincs
 nagy különbség. Rendesen jó műveléssel jól sikerül a búza,
 rozs, árpa, zab, kukorica, leucopya, répa. Természetes, hogy a
 laposabb helyeken mindig gazdagabb a termés, mint az oldalak-
 ban.

A három-nyomásos faszó marint gondálkodás az 1943. évi
 tapasztalásig megrvott. A falu határa három részre tagozódott, s így
 az akkori viszonyok minte predestináltak a parasztságot erre
 a termelési formára.

A vetés elontása így történt:

Első év: őrzi búza (hágyarott föld.)

Második év: ^{árpa, zab, kukorica.} takarmány, leucopya, répa.

Harmadik év: [↑]

Régebben a harmadik estendőben fekete ugat volt, amikor is nyáson többen megpróbták, trágyát is így vetették el búzával. Az első világháború után már füves vetésforgót alkalmaztak. A második estendőben az árpa vagy zab köré baltacim, lóhere kerül, az a következő estendőben jó takarmányt ad. Hedveső időjárással bőségesen jutott a növekedés és tejelő állatoknak. Így az állattenyésztés a külterjesztől eltávolodik belterjesse. A földet löfogattal művelik, az istállókban tinót, ökrök nevelődnek, hiznak. A gulyása csak tehén jár ki.

Szőlőhegyünk melegabb fekvésű oldalain népen dívelik a szőlő. Legtöbb a burzölő. A korai fajtaik közül rindlinget, silaurát, opostót, kadarkát, kasait, korinabajost termelnek. Sok az othelló, de nova, elvita is van. Csemegeszőlő kevés, inkább saját szükségletre, mint piacra termelik.

A szőlőhegyen sok a cseszényefa. Erekről májustól kezdve sok kerül a szőlőpiacra. Először csak eszékbe kötve viszik, később, általános cseszényezés idején kocsi sora vinni reggel a vasútállomásra, onnan a vonat szőlőre a különféle ízű, színű és zamattú ropogós cseszényét. Feli ersiennyel jönnek vissza az asszonyok.

Sok baromfit is tartanak. Liba, kacsa, tyúk minden udvaron van, újabbban gőngyösök, pulykák tenyésztését is megkezdtek. Régebben a libákat pártot övítte. Az örsés májustól augusztus közepéig tartott. Az örsés idő: tojó lud 2 kg. liba 1 kg. búza volt.

5-6 méheszék is van, kik körül csak egynek az a főfelalkorása. A többi mellékesen üzi. A méhesaládok száma kesken 100.

A Nagyatádi főle földreform a községhez tartozó Darány pusztából juttatott a somiaknak 339 kh-t, persze a legrosszabb és legnehézebben megközelíthető földeket, melyek a falutól 3-4 km-re voltak. Hiába kérték Pöze pusztából a földeket, nem kaphatták meg, mert az másik község határához tartozott, pedig az lett volna jó, mert az a falu szélétől pár száz méterre volt. A távol fekvő földeket azok a parasztok, akiknek eren kívül földjük nem volt, nem tudták jól megművelni,

mivel ezen az 1-2 kh. földön fogatni tartani lehetetlen volt. Így rendszerint egy nántásba kehoricát vetettek. Az 1945-ben történt felszabadulás, az az utána következő földosztás ezen a téren is nagy változást hozott. Megvalósult a somiak álma, megkapták Pörze pusztát, melyen elődjeik, sőt maguk is sokat dolgoztak. Ez a terület 250 kh.

Most már mint egyéni gazdaság meunkálta az új bitokosok Pörze pusztán földjeiket.

1949-ben megalakult a Béke S. Sz., mely 1953-ban kiegészítette azokat, akik, mint egyéni gazdaság folytatják a gazdaságot. Így a csoportban az összhány jobb lett, ami az anyagiakban is megmutathatók. Különösen nép restésállományuk van: 22 anyakoca, 118 rüldő, 7 hízó. 240 kh. a gazdaságuk, sőt, növeléssel, melyen 28-an dolgoznak.

Idültudás élet.

A község keletkezésének történetében említettem, hogy egy okirat szerint már az 1600-as esztendő táján gondoskodás történt „mester-lakásról, ami azt bizonyítja, hogy akkor már volt iskola is.

Ebben az időben a falu lakói már a reformáció hívei. A jobbágy-felszabadulásakor kapott telkek gazdaságai is mind reformátusok voltak. Ezt a református jellegét a falu a legújabb korig megtartotta. Így ugyan, hogy a 19. század elején a református templom mellett róm. kat. templom is épült. Estonban a nemzeti hívek, hanem Witzay földesúr építtette.

Ma már kb. $\frac{1}{3}$ részben róm. kath. a falu lakossága. A református iskolának 1898-99. tanévtől van anyakönyve. Ebben az esztendőben 50 tanulót anyakönyvezték. Ez a szám az 1909/10. tanévig emelkedést mutat. Ekkor 71 tanulója van. Ez után fokozatosan csökken. Az első világháború alatt és után is el a legolacsonyabb létszámot: 1923/24-ben 36 a tanulóik száma. Ettől kezdve ismét emelkedik. Ma 58 a létszám.

Iskolánk 1941-ig mint hat osztályos elemi iskola működött. 1942/43. tanévben becsátoltuk ki az első nyolc elemi osztályt végzett tanulókat. 1948 óta, mint állami iskola működik. Az eddig egytantervű iskola, még egy tantervet kapott

1953-ban pedig a régi egytantermes iskola helyett egy új kéttantermes iskolát kaptunk, mintegy 200.000 Ft. értékben, melyből 50.000 Ft-ot az állam, a többit pedig a falu lakói adták össze anyagban és közmunkában.

A bevándorolt lakosság között akadt analfabéta, de 1950-ben teljesen felnámolták az analfabétizmust. A község becsületes lakói között már évtizedek óta nem volt analfabéta, sőt orvos, okl. garda, és mérnök is került ki közülük. Az első világháború utáni ifjúság nagy része elvégzte a köréiskolát és további dolgot itt is a földben.

A felnabadulás utáni ifjúság előtt még nagyobb lehetőségek nyíltak a továbbtanulás felé. Igen népszerűek még is ragadták ereket a lehetőségeket. Többen kerültek J. Sz. -ek-be és F. Sz. -ek-be, mint agronómusok és könyvelők dolgoznak.

Jelenleg 8 fiatal tanul községünkbelül különböző technikumban és gimnáziumokban.

A felnöttek kulturális fejlődését szolgálják a népművelési előadások, vándorműsor, az egyre naposodó társulatok, könyvek, újságok, melyek a felnabadulás óta mind nagyobb számban kerülnek a lakosokhoz.

A Diss. fiatalok minelőadásai is a kultúrát szolgálják. A villanyt és könyvtárat nagyon nélkülözi a falu. Erreket hiányai igen megakasztja a kulturális fejlődést.

1913-ban alakult egy 5 tagból álló magyartanoda a községben, mely főnök és vezető hágnáren vezetett. Tagjai voltak:

Juhász József
Mustyák István

Szabó Gyula

Tregi István

Hiss János

Lakodalmas és bálók alkalmaival szereztek itt és messze vidéken is. A könyvekben az első ilyen népi báloda volt.

Lakodalmas alkalmaival főnök hágnárennel kísérték el

a nártnépet a templomig és esküvő után a templom udvarán táncolt párat a nártnépi és a falu fiatalai. A lámpes házban a "szatón" ismét a víz hágnereket róttak. Ezrel kintélék el a menyasszonyt a vőlegény házához is. Vónis hágnereu csak a lakásban játszóttak. Bölök, melatságotk alkalmával az esti hívszató sünitén févés hágnereu történet.

Er a banda már hívszadett, tagjaiból holtak is meg. Fiaikból aronban alakult egy banda, de csak vónis hágnereu játszanak.

Cimbalmon játszik Mustyár Lajos (énekél is) és Mustyár Gerső er utóbbi hegedül is.

A falu lakói nosgalmas, dolgos emberek. Emberbecsülök, vendégszeretők, jóindulatúak. Nyugodt természetűek, nem hárszótásak. A bort általában szeretik, de nem kocsmázók.

Sove, 1954. okt. 27.

László János
19.11.54

Som-k.k.

Tabi járás

Somoqy. m.

Ádánd

Ságvár

Bokor István-i d.
Időszaki forrás

155a

Nyírm

Hozsdás

Szőlőhegy

Som
133

Időszaki forrás
Zadokút
Kiskoppány-patak

Nagyberény

Páskom

Csordah
Δ 170

Erdő
233

Erdő

Állandó forrás
Puszta

Cserhát

151a

Magyaró-völgy

Δ 218

Akoló-völgy

202

Darányptai
129

Bábonymegyér

Iregszemcse

